Ա–ի մարմինը տաճարի արեւմտեան դռնից դուրս է հանուում եւ թափօրով հիւսիսային կողմից պտուելով, համապատասխան դադարներով, սաղմոսների, աղօթքների ու աւետարանական ընթերցումներով տարուում է արեւմտեան կողմ եւ դրուում «յափճ գերեզմանին»: Գերեզմանափոսի մօտ սուրբգրային ընթերցուածքներից, բարոզներից, աղօթքներից ու շարականների երգեցողութիւններից յետոյ «առեալ բահանային երիցս անգամ գոող ի յափն, խաչակնքէ՝ ասելով. «Օրհնեա՛, Տէր, ողորմութեամբ Քով գոողս ծառայիս Քոյ, եւ յիշեա՝ զսա, զի հող էր եւ ըստ հրամանի Քում՝ ի հող դարձաւ»: Եւ մինչեւ Վեհափառ Հայրապետի անկենդան մարմինը գերեզմանափոս իջեցնելը, յանուն ՀՀ իշխանութիւնների որդիական խոնարհութեան ու Մայր Աթոռին վշտակցութեան, դամբանական խօսքով հանդէս է գալիս ՀՀ. Նախագահ Ռ. Քոչարեանը: Նախագահի խօսքից յետոյ Վրաց եկեղեցու եւ ողջ ժողովրդի անունից հրաժեշտի ու սփոփանքի խօսք է ասում նաեւ Համայն Վրաց Կաթողիկոս–Պատրիարք Իլյա Բ–ն:

Դամբանականներից յետոյ, «Տէր հովուեսցէ զիս» սաղմոսի ընթերցումով, Վեհափառ Հայրապետի դին իջեցնում են դամբարան, որից յետոյ հոգեւոր հայրերն օրհնում ու կնքում են «դամբարան եւ ոսկերք ծառայիս Աստուծոյ»:

«Յիշեա՛, Տէր, զհոգի հանգուցեալ Հայրապետին մերոյ եւ հանգո՛ զնա ի լոյս երեսաց Աստուածութեան Քոյ». ամէն, եղիցի, եղիցի:

ԱՐԹՈՒՐ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ

ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԹԵՄԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱԿԱՆ ՓՈԽԱՆՈՐԴ Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ ԱՐՔ. ՆԵՐՍԻՍԵԱՆԻ ՀՐԱԺԵՇՏԻ ԽՕՍՔԸ

Սուգ է հայոց: Մեզ հետ չէ այլեւս Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը: Սգաւոր է Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինը, սգաւոր է Հայոց պետութիւնը: Խոր վշտով եւ գլխահակ՝ վերջին հրաժեշտն ենք տալիս եւ հայրենեաց սուրբ հողին յանձնում սիրելի Վեհափառ Հայրապետին: Վերջին հրաժեշտն ու խոնարհումն ենք մատուցում մեր իրականութեան իմքնօրինակ եւ բացառիկ անհատականութիւններից մէկին, որն իր անձով ու գործով դիւրին, խանգավառօրէն սիրելի դարձրեց դժուարին առաքելութիւնը հայ հոգեւորականի, որն իր արիւնը չի խնայել «վասն հաւատի» ըմբռնելով այն որպէս «վասն հայրենեաց»:

Հանգամանքների բերմամբ՝ Նորին Սրբութիւն Գարեգին Ա Ամենայն Հայոց կաթողիկոսը կեանքի մեծ մասն ապրեց Հայաստանից դուրս, հայրենիքից հեռու: Հեռաւոր Քեսապում ծնուել էր «Սուրբ հոգով եւ հայութեամբ իմքնաճալու» ու ողջ կեանքն անսակարկ սպասաւորութեամբ մատուցելու Տիրոջ գոհաբերութեան Սուրբ Սեղանին եւ սիրեցեալ հարազատ իր ժողովրդին:

Էջմիածնի սուրբ խորհրդի ներքոյ, ազատն Մասեաց հայեացքի դիմաց, երբ վերջին հանգրուան ենք ուղեկցում Հայոց Վեհափառ Հայրապետին, ամենախորն ապրումով վերյիշում եմ Նորին Սրբութեան խօսքերը. «Ահա այսօր եկած եմ հայրենիք.

digitised by A.R.A.R.@

որպէս հարազատ տուն, ուր կը զգամ այնպէս, որ կարծես երբեմ անկէ բաժանուած չէի…»: Հայրենիքէից երբեմ բաժանուած չլինելը Վեհափառի էութիւնն ու ապրուած կեանքն է: Հայրենիքից երբեմ բաժանուած չլինելը նրա՝ ի լուր աշխարհի խոստովանութիւնը, թողած դասը, յանձնարարականը, սրբազան աւանդը՝ մեզ եւ սերունդներին:

Հայ հոգեւորականի բեղուն ուղի է անցել Նորին Սրբութիւնը: Կեանքը նրա սէր էր, գործը անձնուիրում: Նա ապրեց՝ Աստծոյ եւ հայրենեաց սէրը սրտում, գործը՝ հայրենիքին ու ժողովրդին եւ իր ազգի միջոցով՝ մարդկութեանը ծառայեցնելով: «Ցարդը գնաց, ցորնը՝ մնաց» գաղափարականը ոգի դարձրած՝ շուրջ կէս դար բարդ ու դժուարին հոլովոյթում հոգեւորականի իր կեանքի երկնատուր իմաստնութեան շնորհիւ բաժանեց ցորենը յարդից եւ ցորենաբոյր իր խօսքը կենսահաղորդ նշխարի պէս բաշխեց իր ժողովրդին՝ նոր կեանքով նորոգելով հայ հոգիները: Շուրջ կէս դար, որպէս բոցավառ քարոզիչ, ուսուցանեց ողջ աշխարհում սփռուած հայութեանը՝ հաւատարիմ մնալ նախնեաց սուրբ հաւատին, առաջնորդեց ստեղծագործ, ազգաշահ կեանքի, համազգային միութեան եւ հայոց անկախութեան արժեւորման: Անուրանալի աւանդ ունի Նորին Սրբութիւնը որպէս լայնածիր մտաւորական, որի գիտական-աստուածաբանական մանկավարժական, գրական- հրապարակախօսական վաստակը համամարդկային բովանդակութեամբ մնայուն արժէք է հայ հոգեւոր մշակոյթի հարուստ անդաստանում: Հանգուցեալի լուսաւոր կերպարը, իր նպատակների եւ ձեռաց գործերի մեծութեամբ, առաւել յստակ է գծագրւում մեր առջեւ անժամանակ բաժանման այս տխուր պահին:

Երջանկայիշատակ Հայրապետը կեանքի վերջին 4-ամեակ իր կոչման եւ առաքելութեան մէջ ապրեց ու գործեց իր նախնեաց աստուածապարգեւ երկրում, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում՝ որպէս Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս:

Վեհափառի նուիրական իղձն էր նոր զարթօնքի մէջ տեսնել 2000-ամեայ Հայոց եկեղեցին, որպէս զի ուրախութեամբ ու հպարտութեամբ հոչակէր դարերի մէջ վաստակած իրաւունքն իր ժողովրդի ասելով. «Մենք հաւատարմօրէն պահեցինք ժամադրութիւնը Յիսուսի հետ»: Վեհափառի անկասելի ձգտումն էր հայութեան մէջ վերարթնցած տեսնել ոսկեդարեան ստեղծարար շունչը եւ ազատատենչ յաղթական ոգին «Հայակերտումի» արդիւնաւորուած հաւատի գործերով, կոչուած զօրացնելու հայրենին եւ բարօրութիւն բերելու մեր ժողովրդին, հաւատարմօրէն պահելու «ժամադրութիւնը Յիսուսին հետ» 2001թ. Հայ Եկեղեցու դարակազմիկ յոբելեանին: Ցիրաւի, հայոց դարձին համարժէք նպատակ այդ դարձից 1700 տարիներ յետոյ:

Վեհափառը նաեւ Հայ Եկեցեցու միութեան տաճարի հիմերը դնելու նուիրական առաքելութեամբ եկաւ Հայաստան՝ Մայր Աթոռ, եւ քաղմեց Լուսաւորչի գահին: Եկաւ, որպէս զի ամբողջական միութեան մէջ լիարիւն կեանքով ապրի Հայ Առաքելական Եկեղեցին:

Երկրային ձեր կեանքում, Վեհափառ, ականատեսը չեղաք նուիրական այդ տեսիլքի ամբողջական մարմնաւորմանը: Սակայն Ձեր օծեալ ծիրաթաձ աջով սերմանուած են պտղաբեր հունտերը, որոնք անտարակոյս պիտի ծիլ տան եւ արգասաւորուեն մէկ եկեղեցի, մէկ հայրենիք, ազգային գերակայ գիտակցութեան մէջ:

Դուք Հայրապետ Հայոց արդիւնաւորեցիք հայրապետութեան Ձեր ամէն օրն ու ժամը: Հայրենեաց եւ Ձեր

digitised by A.R.A.R.@

հաւատի հիմքերի վրայ բարձրացուել են պատերը բազում խոնարհուած եկեղեցիների, հոյակերտ սլացիով վեր են յառնում ծորերը Հայաստանում ու Արցախում, լայնահուն ընթացիով կենսաձաւրուում է քրիստոնէական կրթութիւնն ու հոգեւոր դաստիարակութիւնը, Հայ եկեղեցու եւ ազգային արժէքների ճուրայում կերտւում է հոգեւոր սպասաւորների վերածննդի սերունդը, որը Ձեր բնորոշմամբ «ազգի մարմնին մէջ սիրտէն արիւն առնող եւ սիրտին արիւն ղրկող» զարկերակը պիտի լինի: Այսօր Հայ Եկեղեցին ճանաչելի եւ գնահատուած է միջեկեղեցական եւ քրիստոնէական համադաշնութեան մէջ նաեւ Ձեր անձով, Ձեր աշխատութիւններով: Նոյս դառնայ հոգիդ Վեհափառ Հայրապետ:

«Յիշատակն արդարոց օրհնութեամբ եղիցի:» Ամէն:

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱԿԱՆ ՏԵՂԱՊԱՀ Տ. ՆԵՐՍԷՍ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՊՈԶԱՊԱԼԵԱՆԻ ԽՕՍՔԸ

«Ոչ ոք արկանէ ձեռն զմաճով եւ հայեսցի յետս,
եթէ յաջողեալ իցէ արքայութեան Աստուծոյ»
(Ղուկ. Թ, 62)

Մեծարգոյ տիար Ռոբերտ Քոչարեան՝ Նախագահ Հայաստանի Հանրապետութեան,

Մեծարգոյ տիար Կարէն Դեմիրճեան՝ Նախագահ Ազգային Ժողովի,

Մեծարգոյ տիար Վազգէն Սարգսեան՝ Վարչապետ Հայաստանի Հանրապետութեան,

Վեհափառ Տէր Կաթողիկոս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Արամ Առաջին, Պատրիարք Սրբազան Հայրեր՝ Ամենապատիւ Տ. Թորգոմ Արք. Մանուկեան, Տ. Մեսրոպ Արք. Մութաֆեան, գերաշնորհ, հոգեշնորհ հայրեր, հիւրեր:

Վշտակիր հայ ժողովուրդ Հայոց.

Տասն օր առաջ Հայաստանեայց Եկեղեցին եւ ողջ հայ ժողովուրդը մեծ եւ անժամանակ կորուստ կրեցին: Երկարատեւ ծանր հիւանդութիւնից յետոյ ի Տէր հանգեաւ ազգիս Վեհափառ Հայրապետը՝ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս եւ Ծայրագոյն Պատրիարք Տ. Տ. Գարեգին Առաջինը, որի անշնչացեալ մարմինը շրջապատել ենք մենք այժմ խոր վշտով համակուած սրտերով՝ աղօթելու նրա արդար հոգու համար, թաղման կարգ եւ Ս. Պատարագ մատուցելու, վերջին օծումը կատարելու, ապա՝ ինչ յետոյ սրբազան Մայր Հողին յանձնելու համար:

Սգում է հայ ժողովուրդը: Խոր վիշտն է պատել մեր սրտերը, որովհետեւ ահաւասիկ եւս մէկ անգամ, արդէն հարիւր երեսուն եւ մէկերորդ անգամ սգոյ ճողով է ծածկուել առաքելահիմն եւ լուսաւորչահաստատ Ս. Էջմիածնի Մայր Աթոռը՝ Գահը Ամենայն Հայոց Հայրապետական:

Մեզ հետ միասին սգալու եւ արտայայտելու համար այդ յիշտը, այստեղ՝ միածնաէջ սրբազան այս տաճարի մէջ, համահաւաք այս ներկայութիւնը կայ մեր ողջ ժողովրդի, պետական իշխանութիւնների, մեր Եկեղեցու ընտրեալ Քրիստոնէական ճոյր եկեղեցիների, նաեւ քրիստոնեայ կրօնների նուիրապետական իշխանութիւնների եւ նրանց բազմամիլիոն հաւատացեալների:

Բուրվառներից տարածուող կնդրուկի ու խնկի հոտաւէտ ճողը. կանթեղների եւ

digitised by A.R.A.R.@

մոմերի առկայծումն ու նրանց բուրմունքի համատարած սփռումը կրկնապատկել են տաճարի խորհրդաւոր աղօթքի հրաւիրող մթնոլորտը, որի մէջ, կարծէք, զգալի է նաեւ հրեշտակների եւ սրբերի ներկայութիւնը, որոնց բարեխօսութիւններն ու մաղթանաց ձայները, միախառնուած հաւատացեալների մորմոք հեծկլտաձիներով ընկերակից աղօթքներին ու հոգեւոր երգեցողութեան զմայլիչ շեշտերին, իրենց գգուոտ թեւերին առած երանելի Հայրապետի արդար հոգին, Միածնի իջած նոյն ճանապարհով հեզօրէն առ Աստուած են առաջնորդում նրան՝ վերին օթեւաններում բնակեցնելու եւ յաւիտենական հանգստեան արժանացնելու համար:

Ահաւասիկ եւ մեր հոգիների աղերսոտ հայեացքը, որ զմայլուած հետեւում է այդ հանդարտ վերափոխումին:

Օհ, կանգ առնենք սակայն մի պահ, չանապարհնք տակաւին, մի փոքր էլ բաժանման այդ ծանր պահը հետացնենք՝ առիթ տալու համար մեզ ե՛ւս մէկ անգամ անդրադառնալու մտօք, թէ ով եղաւ եւ ով էր Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Ա. Ամենայն Հայոց կաթողիկոսը, որին՝ բոլորի համար հաւասարազօր աստուածադիր այդ օրհնքը՝ մահը, անողոքաբար խլում է մեզնից:

Սակայն, որքան էլ որ այն լինի անողոք, պիտի չյաջողի Աստծոյ ընտրեալ եւ նուիրեալ ծառայի ու Հայաստանեայց Եկեղեցու բաջ հովուապետի յիշատակը պոկել մեր սրտերից, որովհետեւ նա իր կեանքով ու գործով արդէն իսկ յաղթել է մեռելութեանը: «Այլ յորժամ մահկանացուս այս զգեցցի զանմահութիւն, եւ ապականութիւնս՝ զանապականութիւն, յայնժամ եղիցի բանն, որ գրեցաւ, եթէ ընկլաւ մահ ի յաղթութիւն: Ո՞ւր է, մահ յաղթութիւդ քո, ո՞ւր է դժոխք, խայթոց քո» (Ա. Կորնթ. ԺԵ. 54–55).

Այո՛ կեանքից յաւիտենականութեանը, զինուորեալ Եկեղեցուց յաղթական եկեղեցուն անցնող Գարեգին Ա. Կաթողիկոսը, աշխարհի տուայտանքների միջից ամուր ու հաստատուն քայլուած հով ընթանալով, պատերազմեց իր բարւոք պատերազմը եւ այն շահեց: Շահե՛ց իր հաւատացեալ հօտի համար, լուսոյ խորան աստուածակերտ Ս. Էջմիածնի համար, Հայաստանեայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցւոյ համար, հա՛յ ժողովրդի համար եւ... իր հոգու փրկութեան համար:

«Բաջալերեցարուք զի ես յաղթեցի աշխարհի»:

67 տարի առաջ երբ սիրելի Վեհափառը առաջին ճիչի հետ իր աչքերը լոյսին բացեց, նախախնամութիւնը օրհնեց մեր եկեղեցուն: Երկնքի իսկ նախասահմանմամբ նա նրագ ու լոյս դարձրեց Աստծոյ պարգեւ այդ կեանքը՝ վասն բարօրութեան Եկեղեցու եւ ազգի: Աստուած օրհնեց նրան եւ առատօրէն օժտեց բոլոր հնարաւոր շնորհներով, որ մարդկային բնութեան սահմանները ունակ են կրելու:

Ու տակաւ, աճելով ու զօրանալով Ս. Հոգու շնորհների մէջ՝ ի սպասաւորութիւն կոչուեց Տիրոջից՝ իր անձի շնորհաշատ անօթը բոլորանուէր ընծայելով Աստուծոյ եւ ազգի զոհաբերութեան Սուրբ Սեղանին:

Հանգամանքների բերումով՝ Եկեղեցում իր ծառայական գործունէութիւնը Նորին Սրբութիւնն սկսեց Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան սահմանների մէջ արագաթռիչ վերելքով բարձրանալով աթոռի ամենաբարձր պաշտօնի աստիճանին: Եղաւ գերազանց մակարդակի եւ որակի ուսուսիչ, դաստիարակ, քարոզիչ, հովիւ, առաջնորդ: Այդ հանգամանքներից իւրաքանչիւրին փայլ հաղորդեց իր անձով: Ճանաչուեց եւ հեղինակութիւն դարձաւ որպէս եկեղեցական, ազգային եւ միջեկեղեցական գործիչ: Ամենուր ճանաչեցրեց Հայ Եկեղեցին եւ ժողովուրդը: Ի մասնաւորի

digitised by A.R.A.R.@

եղաւ մշակոյթի, գիտութեան եւ դպրութեան նուիրեալ: Դարձաւ եւ հոչակեց աստուածաբանական գիտութիւնների հմուտ հեղինակութիւն:

Անմնացորդ նուիրումն ու գործունէութիւնը, միացած բացառիկ անձնաւորութեան հետ, իր մէջ կերտեցին այն գերազանց վիճակը, որը իր մարմինը կազմող նիւթի ընդմիջից ճանաչել տուեց մարդու էութեան նաեւ աստուածային սկիզբը՝ հոգին, որն այդ էութեան մէջ ներթափանցուած, իրենով համակած այն, պատռելով նիւթի ամէն տեսակ կաշկանդումները, իր ազնիւ արտայայտութիւնն էր գտնում ի գործ մղելով նրան: Նա երբեք չիմացաւ թէ ինչ են անգործութիւնն ու կրաւորականութիւնը:

Իր հանրային եւ եկեղեցական ողջ գործունէութեան ընթացքում աշխոյժ ու ստեղծագործող այդ էութիւնը վեհափառին բարձրացրեց, եւ չէր կարող չբարձրացնել այն սրբազան բեմահարթակին, որ իմը ընկերութիւնն է: Ու նա շնորհներով պայմանաւորուած գործունէութեան ներագդմամբ իր կնիքը տպաւորեց նոյն այդ ընկերութեան վրայ: Սթափ ու զգօն պահելով նրան՝ խանգարեց ու թոյլ չտուեց ընդարմանալու: Ցարատեւ շարժման մէջ դնելով առաջադիմութեան մղեց նրան: Նմանութիւն բերելով իր ներշնչարան Արարչին՝ մասնակից ու դերակատար դարձաւ այդ ընկերութեան մտաւոր ու հոգեկան վերելքին ու բուիչքին:

Ու երբ հասել էր ուժերի ու շնորհների բացայայտման գագաթնակէտին, դարձեալ ի վերուստ տնօրինութեամբ եւ կամօքն ազգի, բարձրացաւ Հայաստանեայց Եկեղեցու նուիրապետութեան բարձրագոյն աստիճանին եւ պատուին արժանաւոր կերպով, որպէս առաջին սպասաւոր, բազմելով Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի գահին՝ ի Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին:

Էջմիածին: Նուիրական անուն: Այդ ոգեղէն տեսլականը Հայոց Հայրապետը ի տղայ տիոց էր կրում իր հոգու մէջ արդէն: Ս. Էջմիածնի ու Հայ Եկեղեցու հանդէպ սէրը, շաղախուած ու միախառնուած ժողովրդի ու հայրենիքի սիրոյ հետ, նա՝ որպէս ծնողը մանիկ ամրօրէն դրած մշակ ու գիտակից՝ Աւետարանի բարոգութեան իր առաքելութեանն ու կարողութեանը, Արքայութեան պատկերը հոգիների մէջ դրոշմելու ամբողջական վճռակամութեամբ, այլեւս ետ չէնայեց: Մարգարէաշունչ հայեացքը հորիզոնին յառած՝ առաջացաւ, առաջացաւ հայրենի անդաստանի մէջ լայնահուն ու բերրի ակօսներ բաց անելով:

Դարձեալ իր գործունէութեան ուղղութիւնները եղան, այս անգամ աւելի մեծ չափերով. մանաւանդ անկախ պետականութիւն կերտած հայրենիքի լայն հնարաւորութիւններով եւ հարազատ իշխանութիւնների անվերապահ գործակցութեամբ ու իր հանդէպ ժողովրդի տածած անսահմանափակ սիրոյ պայմաններում, կրթութիւնը, դաստիարակութիւնը, գիրն ու գրականութիւնը, շինարարութիւնը, որոնք ընպատակադրեցին ու արդիւնաւորեցին մեր Եկեղեցու վերելքը:

Մանաւանդ Բանին Կենաց բարոգութիւնը դարձաւ իր զենիթերից հզօրագոյնը, որով նա ուսուցանեց, հաղորդեց ու խրատեց իր բանաւոր հօտը: Շինացեալ կրակը, որ Աստուած նրա շուրթերին էր հպել որպէս նրա էութիւնը մշտապէս բորբոքող հուր, մագնիսական հաղորդականութիւն էր փոխանցում ու իւրաքանչիւր ունկնդրի հոգում արծարծում ու բորբոքում էր կեանքի ու ճշմարտութեան այդ կրակը՝ հզօր թափով:

Այո՛, նա կարողացաւ հզօր խօսքով յուզել, համոզել ու դարձի բերել դէպի ճշմարտութեան ճանապարհ Հայաստանեայց Եկեղեցու գաւթում համախմբուած իր մեծ ընտանիք ու հօտը, որը միանգամայն

digitised by A.R.A.R.@

հանդիսանում էին Հայրենիքն ու Սիւնեաց: Նա ընդելուզուեց եւ միաձուլուեց Ս. Էջմիածնի Աթոռի կեանքին, աշխատանքին ու երազներին:

Ու երբ բազում էին այդ երազները ու իրագործման վճռակամութիւնը՝ մեծ, ահա անսպասելի պատահականութեամբ ընդհատւում է այս մեծ կեանքի թելը՝ անաւարտ թողնելով բազմաթիւ իրականացումներ:

«Ես դադարեաց Յակոբ ի պատուիրելոյ որդւոցն իւրոց, եւ առեալ զոտս իւր անդրէն ի մահիճսն՝ պակասեաց, եւ յաւելաւ առ ժողովուրդ իւր» (Ծննդ., 49-33):

Այո՛, կորուստը ծանր է եւ մեծ: Անչափելի են վիշտը, ցաւն ու ափսոսանքը, սակայն խոնարհելով մեր գլուխը Աստուածոյ կամքի եւ Վեհափառի մեծութեան առաջ՝ յոյսի մեր հայեացքն են ուղղում առ բարին Աստուած՝ ակնկալելով Նրա մեծ ողորմութիւնը: Ու չեն սխալւում: Այն Տէրը, որն օժտեց այժմ այլեւս հանգուցեալ Գարեգին Ա. Ամենայն Հայոց Հայրապետին Ս. Հոգու բոլոր շնորհներով, պիտի չզլանայ նրան պարգեւելու հիմա՛, շնորհների ամենամեծը՝ Աստուածոյ ողորմութեան եւ փրկութեան շնորհը: Հրաւիրում եմ միաձայն աղօթելու եւ ասելու, «Լուսաւորեա՛, Տէ՛ր, զհոգի Հայրապետի եւ հօրն մերոյ, Տեառն Գարեգինի Առաջնոյ, եւ հանգո զնա ի յոյս երեսաց աստուածութեան քո»:

Շարունակելով աղօթել՝ ասենք նաեւ. «Ողորմիր եւ մեզ, Տէ՛ր, պարգեւելով քո մխիթարութիւնը եւ շարունակելով օրհնել եւ քո Աջի զօրութեան տակ պահպանել, պահել եւ առաջնորդել Հայ Եկեղեցին եւ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինը:

Այդ մխիթարութիւնը եւ շարունակելու կամքը ստանալուն օգնում է մեզ նաեւ իմը՝ Վեհափառ Հայրապետը: Ցարատեւօրէն իմն իրեն հաւատարիմ՝ շարունակում է տակաւին այս բեմից, անգամ անշնչացեալ իր մարմնի միջոցով պատգամել մեզ: Կարծէք թէ դարձեալ նրա ախորժալուր ձայնն է հոսում մեր ականջների մէջ թելադրելով եւ պահանջելով հաւատարիմ մնալ այդ պատգամներին: Եւ ինչպես միշտ, անձամբ օրինակ է դառնում բոլորիս:

«Եւ ինձ պարտ է գործել զգործս այնորիկ, որ առաքեացն գիս, մինչ աւուր կայ· գայ գիշեր, յորժամ ոչ ոք կարէ գործել: Մինչդեռ յաշխարհի եմ, լոյս եմ աշխարհի» (Յովհ. Թ. 4-5):

Այո՛, Վեհափա՛ռ, ունկնդիր ենք այդ ձայնին ու պատգամին եւ խոստանում ենք ահա Ձերդ Սրբութեան առաջ, որ ակնկալելով երկնային բարձունքից Ձեր աղօթքները եւ Աստուծոյ օրհնութիւնը՝ պիտի շարունակենք Ձեր ուղենշած ճանապարհով առաջ ընթանալ:

Դուք այժմ կենդանի աղօթք դարձած Ս. Էջմիածնի բարձունքից հրաւէր էք կարդում աշխարհի չորս ծագերին սփռուած Հայաստանեայց Եկեղեցու Ձեր զաւակներին՝ ասելով. հաւատացէք, գործեցէք եւ համախմբուէք Հայրենիքի ու Մայր Աթոռի շուրջ եւ այնտեղ պիտի գտնէք ամէն ինչ, որ հնարաւոր է ակնկալել «զբարին, զպիտոյսն եւ զօգտակարն»:

Ձեր մեծութիւնը, Վեհափա՛ռ, արդէն կայանում էր նաեւ նրանում, որ Ձեր յիշատակն անգամ բոլորին պիտի մղի՛ ի գործ:

Արդ, այս բոլորից յետոյ հանգիստ խղճով կարելի է ասել. «Վեհափա՛ռ, դուք կեանքում եւ այժմ երջանիկ էք մահուան մէջ, որովհետեւ այդ սիրոյ ու միաբանութեան վճռակամութեամբ Ձեզ են շրջապատել բոլոր Ձեր սիրելիները եւ խոստանում են կատարել Ձեր բոլոր պատգամները:

Հուսկ, յայտնում ենք ցաւակցութիւններ ամբողջ մեր ազգին եւ Վեհափառի հարազատներին:

Երջանիկ Հայրապե՛տ, խունկ եւ աղօթք յիշատակիդ:

digitised by A.R.A.R.@

ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՑ ԱՐԱՄ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԽՕՍՔԸ

(Խտացումով)

Հայ ժողովուրդի պատմահայր՝ Մովսէս Խորենացին խօսելով հայութեան ու Հայաստանի մասին, թուղթին կը յանձնէ դարերէն եկող ու դարերուն գացող ճշմարտութիւն մը՝

«Թէեւ եւ եմ ածու փոքր ու քուով յոյժ ընդ փոքու սահմանեալ ... սակայն բազումք գործ արութեան գտանիմ եւ ի մերումս աշխարհի եւ արժանի գրոց յիշատակի»:

Ժողովուրդներ կ'ապրին ու կը յաւերժանան «արութեան գործերով» միայն: Հայրենիքներ կը գոյատեւեն ու կը հզօրանան «արութեան գործերով» միայն:

Ու «արութեան գործը» սոսկ արեան վկայութիւն չէ «վասն հաւատոյ ու վասն հայրենեաց», այլ նաեւ ամբողջական ու յանձնառու իմքնընձայում է հոգեմտաւոր ստեղծագործութեան, հաւատի առաքելութեան ու անանձնական ծառայութեան ճամբով՝ Աստուծոյ, ազգին, հայրենիքին ու եկեղեցւոյ:

Արդ, հաւատով լեցուն, յոյսով թրծուած ու տեսիլքով շաղախուած «արութեան գո՛րծն» է աղբիւրը զօրութեան, երաշխիքը յաւերժութեան: Ու «արութեան գործին» ետին կեցողը՝ հաւատի՛ մարդն է, յանձնառու ու արի մարդն է: Այլ խօսքով՝ գործը կեանքի վերածողը մա՛րդն է, գործին զսպանակը մարդն է՝ *«մարդն է որ գործէ երկիր»*, կը հաստատէ Աստուածաշունչը:

Գարեգին Վեհափառին անձին հմայքը, ուսուցիչի տիպարն ու անոր հոգեմտաւոր արժանիքները առատօրէն ճառագայթեցին իր պատրաստած սերունդներուն վրայ:

Գարեգին Վեհափառը եղաւ ու մնաց մտաւորական՝ բառին լիիրաւ հասկացողութեամբ: Ինծի համար ան մտաւորական էր ոչ այնքան իր հեղինակած բազմաթիւ ու բազմալեզուեան հատորներով ու յօդուածներով, իր ունեցած պատմա-եկեղեցական լայն ծանօթութիւններով եւ կամ իր գեղեցիկ բեմբասացութեամբ, որքան պրպտելու իր անսպառ կորովով, կարդալու իր զօրեղ կիրքով ու մտածելու իր իւրայատուկ ոճով ու մանաւանդ իր լայն աշխարհայեացքով:

Գիրքը եղաւ իր ամենէն մտերիմ ու հաւատարիմ բարեկամը: Միայն գիրքին ներքոդը չհիւսեց: Միայն գիրք չտպեց: Պաշտամունքի հասնող յարգանքի ու սէր ունեցաւ գիրքին նկատմամբ: Ապրեցաւ, կազմաւորուեցաւ ու հարստացաւ գիրքի ու գիրքին անմիջական մտերմութեան մէջ: Իր գրասեղանին վրայ, իր ննջասենեակին մէջ, իր ճամբորդական պայուսակին մէջ միշտ ներկայ եղաւ գիրքը: Միշտ կարդաց ու միշտ գրեց: Ու հակառակ իր առաքելութեան պարտադրանքով գինք շրջապատող վարչական տաղտուկներուն ու իր սպառիչ ժամանակացոյցին, գրիչը, թուղթը ու գիրքը իրեն համար միշտ մնացին մնայուն ու սիրելի ներկայութիւն:

Արդարեւ, իր ողջ կեանքը «արութեան գործերով» լեցուց եւ արժեւորեց մեր բոլորին սիրելի Վեհափառ Հայրապետը՝ երջանկայիշատակ Տ. Տ. Գարեգին Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը: Իր բովանդակ կեանքը եղաւ հաւատի առաքելութիւն՝ ծառայական ոգիով, վառ տեսիլքով ու անխոնջ աշխատանքով զսպանակուած:

Ու սա տխուր պահուն, խօսիլ Գարեգին Վեհափառի մասին, գէթ ինծի

digitised by A.R.A.R.@

համար, սոսկ «յաւուր պատշաճի» դամբանական խօսիլ մը չէ, այլ էապէս վկայել է այն կենդանի վկայութեան մասին, որ իրը՝ Գարեգին Վեհափառինը եղաւ այն յանձնառու վկայութեան մասին, որուն ականատեսը, հետեւողը, հիացողը, այլ խօսքով՝ վկան եղայ ես շուրջ 40 երկար տարիներ:

Գարեգին Վեհափառին մէջ առաջին հերթին ես ճանչցայ ուսուցիչը: Սովորական ուսուցիչ չեղաւ ան՝ գիտելիք ջամբելու ճիգով հետամուտ: Ոգի ներարկող, հաւատք ներշնչող, հայուն մէջ մարդը, հայը եւ քրիստոնեան կերտող առաքելատիպ ուսուցիչ եղաւ ու մնաց իր ողջ կեանքին ընթացքին, Սարկաւագութենէն մինչեւ Կաթողիկոսութիւն:

Արդարեւ, պատմութիւն չդասաւանդեց ան, որպէս անցած դէպքերու ու դէմքերու մէկ ամբողջութիւն մը այլ որպէս շարունակուող կենդանի իրականութիւն: Աստուածաբանութիւն չդասաւանդեց ան, որպէս փիլիսոփայական յղացքներու տրամաբանական դասաւորում մը, այլ՝ Աստուծոյ ու մարդու միջեւ հաւատքի փոխ յարաբերութիւն մը:

Մարդու պատրաստութիւնը Գարեգին Վեհափառին համար դարձաւ իր հոգեւորականի կեանքին ամենէն կենսական տարածքներէն ու իր սրբազան կոչումին ամենէն վաւերական արտայայտութիւններէն մէկը: Հաւատաց մարդու արժէքին: Հաւատաց մարդու աստուածատուր կոչումին: Հաւատաց մարդու վիճակուած վճռական ներկայութեան եկեղեցւոյ ու ընկերութեան կեանքին մէջ: Ու այս անխախտ հաւատքէն մեկնելով, ան ո՛չ միայն **քարոզեց, խօսեցաւ ու գրեց** մարդկերտումի ու հայակերտումի մասին, այլեւ այս նուիրական ու հրամայական գործին համար զոհեց նիւթ ու ժամանակ, շունչ ու հանգիստ:

Հետեւաբար, «տիպար ուսուցիչ» բացատրութիւնը պզտիկ կու գայ մեր պատմութեան մտքի ու հոգիի հսկաներուն հոգեմտաւոր աշխարհը, յոյզերն ու մաքառումները, տեսիլներն ու ձգտումները այնքան վաւերականօրէն ու կենդանիօրէն հայ աշակերտին փոխանցած այս մեծ ուսուցիչին համար: Իրեն աշակերտած իւրաքանչիւր ուսանող իրմէ անջնջելի բան մը ունի, ոչ որպէս լոկ յիշատակ, այլ՝ հոգեկան ապրում, իւրայատուկ մտածելակերպ, կարդալու ու պրպտելու:

Գարեգին Վեհափառին հոգեւոր սպասաւորութեան ամենէն ցայտուն երեսներէն մին եղաւ իր միջեկեղեցական գործունէութիւնը: Էքիւմենիզմ անունով ծանօթ միջազգային միջեկեղեցական այս շարժումը իր ճշդորոշիչ դերը ունեցաւ Վեհափառին հոգեմտաւոր կազմաւորման մէջ՝ անջնջելի կնիք ձգելով իր մտածելակերպին ու աշխարհայեացքին վրայ:

Իր արեղայութեան երիտասարդ տարիքէն սկսեալ անընդմիջաբար, կազմակերպ հետեւողականութեամբ, մտաւորական լրջութեամբ ու խոր հաւատքով իր գործօն մասնակցութիւնը բերաւ այս շարժումին թէ տեղական, թէ շրջանային եւ թէ միջազգային մակարդակներու վրայ: Դարձաւ անդամ բազմաթիւ յանձնախումբերու ու նոյնիսկ պատասխանատու պաշտօններ ստանձնեց շարք մը մարմիններէ ներս: Էքիւմենիք շարժումին մէջ Գարեգին Վեհափառը սոսկ դիտողի կամ հետեւողի կրաւորական դերին մէջ չեղաւ, այլ՝ մասնակցողի ու առաջնորդողի դիրքին վրայ: Խորապէս հաւատաց մանաւանդ հայ եկեղեցւոյ համար այս շարժումին ունեցած կենսական կարեւորութեան: Ցարգեց օտարը ու օտարինը՝ առանց դառնալու սակայն օտարամոլ: Ամբօրէն կապուած մնաց մեր եկեղեցւոյ դարաւոր հաւատքին, ինքնուրոյն ընկարագիրին ու իւրայատուկ աւանդութիւններուն եւ զանոնք օտարներուն առջեւ

digitised by A.R.A.R.@

բացող ու մեկնաբանող 20րդ դարու մեր եկեղեցւոյ պատմութեան ամենէն գօրեղ դէսպանները՝ մին դարձաւ միջազգային գետնի վրայ:

Գարեգին Վեհափառին կեանքին ու գործին, իր իսկ նախասիրած բացատրութեամբ «ծառայական այս կերպարը», այլ խօսքով՝ յանձնառու ուսուցիչը, իրաւ մտաւորական ու հաւատաւոր էքիւմենիսթը նոյնացան իր անձին հետ ու անշեղօրէն ընթացին իր ծառայական կեանքին հետ: Սակայն, այս բոլորէն առաջ ու վեր Գարեգին Վեհափառը եղաւ ու մնաց Աստուծոյ, ժողովուրդին ու եկեղեցւոյ նուիրեալ ծառան, Քրիստոսի «բանաւոր հօտին» անձնդիր հովիւը:

Աւելի քան 40 տարիներ ան ծառայեց Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան, ստանձնելով վանական ու թեմական կարեւոր պաշտօններ եւ ապա դառնալով անոր մեծագոյն հայրապետներէն մէկը: Իր կաթողիկոսական շրջանին Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը ապրեցաւ հոգեւոր ու մշակութային զարթօնք: Մեր Ս. Աթոռին միաբանութիւնը աճեցաւ, Դպրեվանքը զօրացաւ, կազմակերպուեցաւ, մշակութային կեանքը ծաղկեցաւ, թեմերը կազմակերպուեցան, միջեկեղեցական յարաբերութիւնները ծաւալեցան: Արդարեւ, մեր Ս. Աթոռին վերջին շուրջ կէս դարու պատմութեան մէջ իր անջնջելի կնիքն է ձգած Գարեգին Վեհափառը:

Զորս տարիներ առաջ, երբ Աստուծոյ ձայնը գինքը Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնէն կանչեց, որպէս Ամենայն Հայոց Հայրապետ աւելի լայն պատասխանատուութիւններով ծառայելու մեր եկեղեցւոյ ու ժողովուրդին, Գարեգին Վեհափառը վերաձորոգ հաւատոմով ու տեսիլքով շարունակեց իր հաւատքի նոյն առաքելութիւնը այս անգամ հայրենի հողին վրայ: Հոգեւոր վերաձորոգութեան նոր շունչ մը բերաւ ան Ս. Էջմիածնի Մայր Աթոռէն ներս: Գէորգեան ճեմարանի վերակազմակերպում, կրօնական դաստիարակութեան կեդրոնի հիմնում, հրատարակչական աշխատանքներու ծաւալում, հովուապետական այցելութիւններու իրագործում ու միջեկեղեցական յարաբերութիւններու զարգացում եւ այլ կարեւոր նախաձեռնութիւններ ու իրագործումներ կազմեցին առանցքը Գարեգին Վեհափառի կարճ գահակալութեան:

Ահա՛ ամփոփ գիծերով Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը, այնպէս ինչպէս որ ես զինք ճանչցայ իր վարդապետութենէն մինչեւ կաթողիկոսութիւն:

Ահա՛ Գարեգին Վեհափառը, այնպէս ինչպէս որ իմ գիտցիմ եղաւ ու իմ գիտցիմ իրագործեց մեր եկեղեցւոյ ու ժողովուրդին հաւատական կեանքէն ներս՝ բարձրագոյն աստիճանի նուիրուածութեամբ, սրբազան նախանձախնդրութեամբ ու գիտակից յանձնառութեամբ:

Ահա՛ իր կեանքը «արութեան գործերով» հարստացուցած ու մեր ազգին կեանքին անդաստանը «արութեան գործերով» պտղաւորած՝ Աւետարանի այս նուիրեալ բարոզիչը, Մեսրոպ Մաշտոցի այս քանիթրուն աշակերտը, էքիւմենիզմի այս անխոնջ նուիրեալը, Լուսաւորիչներու ու Շնորհալիներու այս արժանաւոր յաջորդը:

Սիրելի՛ Վեհափառ,

Անցնող շուրջ 40 տարիներուն մենք միասին եղանք միշտ: Դուն առաջնորդեցիր իմ քայլերս Հայց. Եկեղեցւոյ ծառայութեան դաշտին ներս՝ աշակերտութենէն մինչեւ սարկաւագութիւն ու սարկաւագութենէն մինչեւ կաթողիկոսութիւն: Մենք միասին ծրագրեցինք, միասին տագնապեցանք,

digitised by A.R.A.R.@

միասին պայքարեցանք, միասին ծառայեցինք ու միասին ֆայլեցինք հայ եկեղեցւոյ ծառայութեան ճամբով դէպի հայ ժողովուրդի պայծառ ապագան:

Ինչ որ ըսի Բու մասին, Սիրելի՛ Վեհափառ, որպէս անձնական վկայութիւն, ոչի՛նչ է այն մեծ անձին համար, որ դուն եղար, այն մեծ ծառայութեան դիմաց, որ դուն կատարեցիր մեր եկեղեցւոյ ու մեր ժողովուրդին:

Քիչ յետոյ ինքմէ հողին պիտի յանձնենք այն ինչ որ հողին կը պատկանի: Սակայն դուն վեր պիտի մնաս գերեզմանի փոսէն: Պիտի մնաս մեր մէջ յաւերժօրէն Բու ամուր հաւատով, վառ յոյսով ու պայծառ տեսիլքով: Պիտի դառնաս ոգեշէն ու ոգեղինող ներկայութիւն: Պիտի դառնաս ճանապարհ եկեղեցաշէն ու ազգանուէր ծառայութեան եւ հրաւէր ազգային միասնութեան:

Բու ետիդ կը ձգես սերունդ մը, Բու շունչովդ, ոգիովդ ու հաւատովդ պատրաստած սերունդ մը, որ վճռած է ֆալել հաւատքի առաքելութեան, ազգին ու հայրենիքին ծառայութեան ո՛յն ճանապարհէն:

Բու ետիդ մանաւանդ կը թողուս, Վեհափառ, ուխտական կոչ մը՝

– Վառ պահել կանթեղը Լուսաւորչի հայ ժողովուրդի կեանքէն ներս.

– Պայծառ պահել առաքելահիմն ու Լուսաւորչաշէն եկեղեցին Հայաստանեայց իր լոյսի եւ յոյսի առաքելութեամբ.

– Ամուր պահել հայրենիքը մեր՝ իր պետականութեամբ ու ժողովուրդով:

– Զօրեղ պահել Ղարաբաղը մեր՝ իր ազատագրական պայքարով ու արդար իրաւունքներով.

– Միակամ ու ամբողջական պահել ժողովուրդը մեր՝ իր Հայրենիքով, Ղարաբաղով ու Սփիւռքով:

Օրհնէ՛ մեզ, Կիլիկեան դարաւոր Ս. Աթոռին մեծագործ Վեհափառ ու վերանկախացեալ հայրենիքին առաջին ընտրեալ Վեհափառ: Օրհնէ՛ մեզ, երբ կը պատրաստուինք որպէս մէկ եկեղեցի ու մէկ ազգ 1700ամեակը տօնելու մեր ազգին քրիստոնէացման, հայրենի աշխարհի պայծառակերպման:

Վստահ եղիր, սիրելի Վեհափառ, որ մենք Հայց. Եկեղեցւոյ ճամբով, Աստուծոյ, ազգին ու հայրենիքին ծառայութեան լծուած հոգեւոր սպասաւորներս, Բու կոչին ու մեր պատմութեան ճայնին հաւատարմութեամբ, վերաւորոգ կամքով ու տեսիլքով պիտի շարունակենք մեր հաւատքի ու լոյսի առաքելութիւնը՝ վասն շինութեան հայրենեաց մերոյ ու վասն յաւերժութեան ազգիս մերոյ:

Թող Աստուած հաստատ ու պայծառ պահէ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինը:

Թող Աստուած ամուր ու զօրեղ պահէ մեր բոլորին սիրելի հայրենիքը:

Թող Աստուած անսասան ու անվթար պահէ մեր ազգը ի Հայաստան, Ղարաբաղ եւ ի Սփիւռս աշխարհի:

digitised by A.R.A.R.@

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՊԱՏՐԻԱՐՔ Տ. ԹՈՐԳՈՄ ԱՐՔ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆԻ ԽՕՍՔԸ

Իբրև Պատրիարք Երուսաղէմի, ես կը բերեմ ցաւի կսկիծը, անխառն հիացմունքը, և Քրիստոսի յոյսն ու ապաւէնը յուշող խոստումը, Սուրբ Երկրի Քրիստոսակոխ սրբավայրերու, և Հայ Պատրիարքութեան Սրբոց Յակոբեանց գինուորեալ Միաբանութեան, և Հայ ժողովուրդի զաւակներուն, որոնք ծուարած են, և ապաւէն գտած են, Իսրայէլի, Յորդանանի և Պաղեստինի պետական իշխանութեանց հովանիին ներքև:

Ես կը բերեմ նաև Երուսաղէմի բոլոր քրիստոնեայ համայնքներու և Միաբանութեանց պետերու, ցաւակցական արտայայտութեանց կողքին, անոնց գնահատական հիացմունքի և անձնական յիշատակներու շարանը Գարեգին Սարգիսեան հայ հոգևորականէն: Անոնք կը յիշեն Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ հարազատ զաւակին, հոգևոր սպասաւորին, նուիրեալ ճարտարաբանին հետ, և Քրիստոսի Ընդհանրական Եկեղեցիին Քրիստոսակեդրոն առաքելութեան անվարան ջատագովին հետ, իրենց ունեցած եղբայրական յարաբերութեանց, համատեղ ծրագրումներուն և գործակցութեանց անմոռանալի փորձառութիւնները:

Մեր բոլորին ցաւի կսկիծն այն էր, որ ֆիզիքական մարմինին տոկունութիւնը քայքայող «գաղտնի խլիրդը» յաջողեցաւ այնքան շուտ իր սպունգային ճիրաններուն մէջ խեղդել առատահունչ ձայնն ու խօսքը պերճաբան Հայրապետին, հակառակ լաւագոյն բժիշկներու ճիգերուն, հակառակ մանաւանդ իրեն բարեկամ ու հոգատար երկու հայ բժիշկներու խնամքին և անմիջական հոգածութեան:

Ո՞վ կրնար մտածել, և ո՞վ կրնար «Կեանքի Գիրքը կարդալ», յայտնելու համար, որ կորովի Հայրապետը, միայն չորս տարի ունէր, իր ուխտի կեանքին, և իր ուխտաւորի ճանապարհորդութեան երկրային վախճանին հասնելու:

Ես կը հաւատամ որ միայն ինք ունէր այդ ինքնեկ ներհայեցողութիւնը և կանխազգացումը:

Այլապէս ինչպէ՞ս բացատրել, ժամանակի այդ կարճ տևողութեան և հասակի հակադրաբար, իր լեռնադէզ իրագործումները, (ինչպես որ, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի տպարանի պատասխանատու վարիչը կը յայտնէր), 310 փոքր ու մեծ ծաւալով հրատարակութիւններուն. և ինչպէս որ, իր կենսագրական էջերուն մէջ յիշատակուած կը կարդանք, հոգևոր դաստիարակութեան նուիրուած, ազգային, կրթական, գիտական, և մշակութային նախաձեռնութեանց սատարող իր անխոնջ պատրաստակամութիւնը:

Նախախնամական պէտք է նկատել նաև մի այլ երևոյթ:

Մինչ մեր մարդկային կարճատես նկատումներով, մենք կը փորձուէինք ստորագնահատել Ամենայն Հայոց Հայրապետին Մայր Աթոռէն դուրս հովուապետական այցելութիւնները (մենք զմեզ աւելի իմաստուն և նախանձախնդիր համարելով), այժմ կ'անդրադառնանք, որ

digitised by A.R.A.R.@

նախախնամական ներհայեցողութեան և կանխազգացումի ներքին ձայն մը զինք կը մղէր, (բացի Հայաստանի մեր թեմերուն իր տուած այցելութիւններէն), «Լուսոյ Խորան Սուրբ Էջմիածնի» անլռելի դօղանջը հնչեցնելու, և անսպառելի օրհնութիւնը բաշխելու աշխարհացրիւ մեր զաւակներուն:

Ինչպէ՞ս նախախնամական չնկատել ներքին այդ մղումը, որ զինքը տարաւ վեց աշխարհամասերու մէջ հաստատուած, քսանէ աւելի թեմերու այցելութեան, և առաւել՝ Կոստանդնուպոլսոյ Հայ Պատրիարքութեան, և Անթիլիասի մէջ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ նորընտիր Կաթողիկոսին՝ Նորին Սրբութիւն Արամ Առաջին Հայրապետին օծման արարողութեան, ամէն տեղ և անձանձրոյթ պատգամելով, թէ՝ անբաժանելի է Հայոց Հայրենիքը իր ներկայ անկախացեալ պետականութեամբ. թէ՝ անբաժանելի է Հայոց Առաքելահաստատ Մայր Եկեղեցին իր ժողովուրդով, թէ՝ պատմական և հայրենական իր հողերուն կառչած. և թէ՝ սփիւրքեան անդաստաններուն մէջ իր ինքնութիւնը անխորտակ պահելու մարտահրաւէրով զինուած:

Եւ իբրև համաքրիստոնէական գործակցութեան հաւատարիմ բերանախօս, Հայոց Հայրապետը իր եղբայրական յարաբերութիւնը շարունակեց պահել բոլոր Եկեղեցիներու Կեդրոններուն և Սրբազան պետերուն հետ:

Եւ ի՞նչ խանդավառութեամբ կը սպասէինք, Քրիստոսի Ծննդեան 2000-ամեակին առիթով, Բեթղեհէմի և Երուսաղէմի Հայկական և Համաքրիստոնէական Սրբավայրեու մէջ, տօնախմբելու նաև Հայ ժողովուրդի անմրցելի դափնեպսակը, 301 թուականին Քրիստոնէութիւնը Հայաստան Աշխարհի «պետական-կրօնը» յայտարարելու աստուածապարգև շնորհին, Նուիրապետական մեր Աթոռներուն Գահակալներուն, և Անկախացեալ մեր Հայրենիքի Հանրապետութեան նախագահին մասնակցութեամբ:

Կը հաւատանք որ 1700-ամեակի բոլոր ծրագիրներուն խանդավառօրէն նուիրեալ մեր Հայրապետին հոգին մեզի հետ պիտի խնդակցի:

Եւ այժմ, ո՜վ անծնունդ և Վեհափառ Հայրապետ, կ'աղօթենք, որ Տէրը ընդունի Քու ընծայաբերած ցորեանի դէզերը և շտեմարանները, և զանոնք նաշիհի և հաղորդութեան հացի փոխակերպէ, հոգեպէս զինելու և զօրացնելու համար մեր ժողովուրդն համայն, մեր օրերու Վարդանանց պատերազմը պատերազմելու, «վասն հայրենեաց եւ վասն հաւատի», իբրև քաջամարտիկ զինուորները Հայաստանեայց Ուղղափառ Եկեղեցւոյ Քրիստոսահաստատ հաւատքի վէմին:

Հայաստան աշխարհի և պետութեան, և Ղարապաղեան Արցախի հայրենական հողերու նուիրական պաշտպանութեան. և իբրև ռահվիրաներ Սփիւռքի և Հայրենիքի անսասան միասնութեան:

Ուխտագնաց և Վեհափառ Հայրապետ. հոգիիդ ուխտը ընդունական, և դէպի յաւէրժութիւն ճանապարհդ լուսառատ քո ուղին մնայ միշտ, լսելով կոչը Քրիստոսի. «Եկայք, օրհնեալըք Հօր իմոյ. ժառանգեցէք զպատրաստեալն ձեզ զարքայութիւն»:

digitised by A.R.A.R.@

Կ. ՊՈԼՍՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐՔ Տ. ՄԵՍՐՈՊ ԱՐՔ. ՄՈՒՐԱՖԵԱՆԻ ԽՕՍՔԸ

«Զգոյշ կացէք ինձանից եւ ամենայն հօտիդ, յորում ետ զձեզ Հոգին Սուրբ տեսուչս, հովուել զԺողովուրդ Տեառն, զոր ապրեցոյց արեամբ իւրով»
(Գործք Ի. 28)

Ահաւասիկ Սուրբ Պօղոս Առաքեալի սոյն խօսքերը կը յիշեմ այս պահուն, երբ կը պատրաստուիմ Վեհափառ Տիրոջ անկենդան մարմինը հողին յանձնել Միածնաէջ սրբավայրի կողին: Պօղոս երեք լման տարիներ, ներկայ մէջ եւ շրջակայքը, Քրիստոսի Աւետարանը քարոզելէ ետք, Միլետոսի մէջ հաւաքեց շրջանի եպիսկոպոսները եւ ըսաւ անոնց.

«Դուք անձամբ գիտէք, թէ առաջին օրէն ի վեր ի՛նչպէս վարուեցաւ ձեզի հետ: Ամենայն խոնարհութեամբ եւ յաճախ արցունքով ծառայեցի Տիրոջ, փորձութիւններ կրելով: Գիտէք, թէ ըրաւ չխաշուեցայ ձեզմէ, օգտակար բաներու մասին խօսեցայ եւ սորվեցուցի ձեզի, հրապարակաւ ըլլայ թէ տուներու մէջ: Բոլորին տուի միեւնոյն վկայութիւնը եւ պատգամը՝ ապաշխարութեամբ Աստուծոյ դառնալու մեր Տիրոջ Յիսուս Քրիստոսի հաւատալու:

«Հիմա, ահաւասիկ... կ'երթամ: ...Այսուհետեւ պիտի չտեսնէք զիս: Եկայ Ձեզի բոլորիդ, շրջեցայ եւ Աստուծոյ Արքայութիւնը քարոզեցի, եւ ահաւասիկ կը յայտարարեմ այսօր՝ թէ խիղճս հանդարտ է, որովհետեւ առանց խուսափելու յայտնեցի ձեզի Աստուծոյ կամքը:

«Հսկեցէ՛ք ձեր անձերուն եւ ձեր ամբողջ հօտին, որուն տեսուչ կարգեց ձեզ Սուրբ Հոգին:

«Հովուեցէ՛ք Տիրոջ եկեղեցին, որ Ան իր արեամբ գնեց:

«...Արթուն եղէք, յիշեցէք թէ ի՛նչպէս ...անդադար, գիշեր ու ցերեկ, արցունքով խրատեցի իւրաքանչիւրդ: Եւ հիմա ձեզ կը յանձնեմ Աստուծոյ եւ իր շնորհիի Աւետարանին, որ կրնայ ձեզ հոգեւորապէս աճեցնել եւ Իր բոլոր սուրբերուն ժառանգակից դարձնել»:

Կիլիկեցի Առաքեալի հրաժեշտի խօսքերը կարծես այսօր արձագանգ կը գտնեն Գարեգին Ա. Կիլիկեցի Հայրապետէն, երբ բոլորս կը մորմոքինք անոր համար, որ այլեւս գինք պիտի չտեսնենք, պիտի չկրնանք ունկնդրել իր մեղրածորան պատգամները, տեսնել իր խաղցր ժպիտը եւ վայելել իր հայրական մտերմութիւնը:

Պոլսահայութիւնը երբեք պիտի չմոռնայ Ամենայն Հայոց Գարեգին Ա. Հայրապետին շնորհաբեր այցելութիւնը 1996ի գարնան, երբ Սուրբ Լուսաւորչի 1631րդ յաջորդը՝ առինքնեց աւանդապահ ժողովուրդը որպէս ոսկեբերան քարոզիչ եւ հայրախնամ հոգեւոր պետ, որ եկած էր իրենները գտնելու:

Համազգային սուգի այս պահուն, յանուն մեր Պատրիարքական Աթոռոյն միաբան հայրերուն, հոգեւոր դասուն, վարչական մարմիններուն ու մերազն հաւատացեալ ժողովուրդին, կը յայտնենք մեր խորագգած վշտակցութիւնը Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի մեր միաբանակից հայրերուն եւ եղբայրներուն, հանգուցեալ Հայրապետի սիրեցեալ հարազատներուն եւ հայրենի մեր ժողովուրդին:

Անայլայլօրէն կը կիսենք մեր սուրբ հայրերուն հաւատքը, քանի որ «Քրիստոսի

digitised by A.R.A.R.@

միանալով մկրտուեցաք» եւ «մկրտութեամբ Աստոր մահուան հաղորդակից դարձաք»։ Նոյնպէս նաեւ «ինչպէս Քրիստոս Հօրը փառքով յարութիւն առաւ մեռելներէն, նոյնպէս ալ մենք պիտի ապրինք նորոգուած կեանքով» (Հռոմ. 6.3–4)։

Գարեգին Ա. Ամենայն Հայոց Հայրապետը թէեւ մեռած է այժմ ըստ մարմնի, սակայն ան կենդանի է՝ Աստուծոյ համար, մեր Տիրոջ Յիսուսի Քրիստոսի միջոցաւ։

Հանգի՛ստ իր տառապեալ հոգիին, որ իբրեւ անուշաբոյր խունկ կը միանայ մեր լուսահոգի հայրերու փառաբանին։

Խունկ եւ օրհնութիւն իր անմահ յիշատակին։

ՀՀ ՆԱԽԱԳԱՀ ՌՈՒԲԵՐՏ ՔՈՉԱՐԵԱՆԻ ԽՕՍՔԸ

Սիրելի հայրենակիցներ,

Մեծարգոյ հիւրեր։

Այսօր սգում է հայ ժողովուրդը։ Մենք մայր հողին ենք յանձնում Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու հովուապետ, Ամենայն Հայոց 131րդ Կաթողիկոս Գարեգին Առաջինի մարմինը, իսկ նրա լուսաւոր հոգին երկնային խաղաղութեան եւ անմահութեան ճանապարհին է։ Վեհափառ Հայրապետը մեր այն բացառիկ բախտաւոր կաթողիկոսներից մէկն էր որ երկարաձիգ դարերի ընդմիջումից յետոյ Գրիգոր Լուսաւորչի գահին բազմեց հայկական անկախ պետականութեան պայմաններում։ Այդ սրբազան առաքելութեանը նա լծուեց Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան գահակալի 18 տարուայ հարուստ փորձով, միջազգային լայն ճանաչմամբ եւ բարձր հեղինակութեամբ։

Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում նրա հովուապետութեան տարիները թէեւ կարճատեւ եղան, բայց այդ կարճ ժամանակաշրջանի իւրաքանչիւր օրը եղաւ արգասաբեր։ Վեհափառ Հայրապետը մեծ իմաստութեամբ եւ անմնացորդ նուիրումով հովուեց Հայաստանեայց Սուրբ Եկեղեցին մեր երկրի համար պատմական ու պատասխանատու ժամանակահատուածում։ Նա համոզուած էր որ քաղաքական անկախութեանը պէտք է յաջորդի հայ ժողովրդի հոգեւոր վերակերտումը։

Նա իր անսպառ եռանդը եւ ջանքերը ուղղեց հայ մարդու մէջ սիրոյ, յոյսի եւ հաւատի վերահաստատմանը եւ մեր երկրի հզօրացման համար մեծ նշանակութիւն ունեցող հոգեւոր զարթօնքին։ Հայրապետը ձեռնամուխ եղաւ այդ նպատակի իրագործմանը իմաստունի համբերատարութեամբ եւ հետեւողականութեամբ։ Վերաշխուժացաւ հոգեւոր ճեմարանների գործունէութիւնը, վերաւորոգուեցին բազմաթիւ եկեղեցիներ ու վանքեր, կառուցուեցին նորերը, վերաբացուեցին նոր թեմեր։ Հովուապետական իր այցելութիւնների ժամանակ Վեհափառը մխիթարանք եւ օրհնութիւն բաշխեց սփիւռքահայ մեր հաւատացեալ եղբայրներին աշխարհի ամենատարբեր անկիւններում գտնուող բոլոր թեմերում եւ մայր հայրենիքում։

Վեհափառ Հայրապետն իր մեծ հեղինակութեամբ նոր թափ հաղորդեց Ս. Էջմիածնի էկումենիկ գործունէութեանը եւ ամրապնդեց կապերը բոյր Եկեղեցիների, ինչպէս նաեւ եկեղեցիների համաշխարհային խորհրդի հետ։ Վեհափառ Հայրապետի հայագիտական, աստուածաբանական, փիլիսոփայական, քարոյագիտական ուսումնասիրութիւնները, հայերէն եւ օտար

digitised by A.R.A.R.@

լեզուներով հրատարակուած բազմաթիւ գրքերը, գրական ստեղծագործութիւնները ժամանակակից հայ հոգեւոր մշակոյթի անբաժանելի մասն են կազմում եւ մեր հոգեւոր հայրենիքի մնայուն արժէքներն են: Ի գնահատումն նրա հոգեւոր եւ գիտական բացառիկ ծառայութիւնների, որպէս միջազգային հեղինակութիւն վայելող խոշոր մտաւորականի, աշխարհի բազմաթիւ համալսարաններ, կրօնական ու գիտական հաստատութիւններ նրան շնորհել են պատուաւոր դոկտորի կոչում:

Վեհափառն իր գործունէութեան ողջ ընթացքում միջազգային ամենահեղինակաւոր ատեաններում պաշտպանեց իր ժողովրդի ազգային եւ մարդկային իրաւունքները եւ ոչինչ չխնայեց նրա իղձերն ու ընդատակներն իրականացած տեսնելու ճանապարհին:

Կրօնական եւ ազգային գործիչ, որ պատմական արդարութեան ուժարին դրեց իր կեանքի խօսքը եւ գործը: Վեհափառ Հայրապետը Հայ Առաքելական Եկեղեցու պաշտօնական հիմնադրման 1700ամեակը դիտում էր իբրեւ ողջ հայութեան մէջ եւ յատկապէս՝ Հայաստանի Հանրապետութիւնում հրիստոնէական աւանդոյթի վերաւորոգման եզակի հնարաւորութիւն: Նորին Սրբութիւն Գարեգին առաջին կաթողիկոսի՝ մեծ գիտնականի, աստուածաբանի, հայրենասէրի բարձր նկարագիրը յաւերժ կը մնայ հայ ժողովրդի յիշողութեան մէջ:

ՎՐԱՍՏԱՆԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ-ՊԱՏՐԻԱՐՔ ԻԼՑԱ Բ.ի ԽՕՍՔԸ

Ձ՛րդ գերազանցութիւն Հայաստանի Նախագահ պարոն Ռոբերտ Քոչարեան, Հայ Առաքելական Եկեղեցու բարձրաշնորհ հայրեր, եղբայրներ եւ քոյրեր:

Մենք ժամանել ենք Վրաստանից, որպէս զի կիսենք հայ ժողովուրդի մեծ վիշտը՝ Նորին Սրբութիւն Ծայրագոյն Պատրիարք, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Գարեգին Ա.ի մահուան կապակցութեամբ: Դուք զրկուել էք իմաստուն հայրապետից եւ հոգեւոր հօրից, իսկ Վրաստանը եւ ամբողջ ես զրկուել ենք ընկերոջից եւ իմաստուն եղբօրից:

Անմոռանալի ու անհասանելի է Աստուծոյ կամքը: Ես ուրախալի առիթ եմ ունեցել բազմիցս հանդիպելու Նորին Սրբութիւն Գարեգին Ա.ին այն ժամանակ, երբ մեր երկրները դեռեւս գտնւում էին Խորհրդային Միութեան կազմում: Այն ժամանակ նա եռանդուն անդամ էր եւ ապա նաեւ կաթողիկոսը Մեծի Տանն Կիլիկիոյ հայոց կաթողիկոսութեան: Միջազգային տարբեր ժողովներին եւ հաւաքներին նա միշտ հանդէս էր գալիս ի պաշտպանութիւն ողջ հայ ժողովրդի իրաւունքների: Աւելի քան քսան տարի նա կրեց ծանր խաչը՝ սկզբում որպէս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ, ապա որպէս Ամենայն Հայոց կաթողիկոս: Նա լաւ գիտէր Վրաստանի պատմութիւնը եւ մեր մշակոյթը, միշտ աշխատում էր մեզ հետ բարեկամական յարաբերութիւններ պահպանել: Արժանայիշատակ է հետեւեալ օրինակը: Երբ Գարեգին Ա.ն ընտրուեց Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս, իր առաջին արտասահմանեան ուղեւորութիւնը կատարեց Վրաստան: Նրա այցը Վրաստան եւ իմ այցը Հայաստան շատ մերձեցրին մեզ ու մեր ժողովուրդներին: Մենք կրկին զգացինք, որ միմեանց աւելի մօտ ժողովուրդներ չկան, ինչպէս հայ եւ վրաց ժողովուրդները: Մենք կրկին գիտակցեցինք, որ ե՛ւ փորձութիւնների, ե՛ւ ուրախութիւնների պահին մենք միշտ եղել ենք եւ կը լինենք միմեանց կողքին: Բնաւ պատահական չէ, որ մեր

digitised by A.R.A.R.@

ժողովուրդների հնագոյն ժամանակագրութիւնները ասում են, որ մեր նախնիները՝ Հայոսը եւ Քարթլոսը, եղբայրներ էին: Անմոռանալի կը մնայ մեր հանդիպումն անցեալ տարի Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներում: Նա այնտեղ արդէն բուժւում էր եւ իմանալով ԱՄՆ կատարած իմ այցին մասին՝ ցանկութիւն յայտնեց հանդիպելու ինձ: Մենք կլոր սեղան կազմակերպեցինք եւ ՄԱԿ-ի ներկայացուցիչների ներկայութեամբ զրուցեցինք այն հարցերի շուրջ, որոնք հետաքրքրում էին Ե՛ւ Հայաստանին, Ե՛ւ Վրաստանին: Մեր հանդիպումը կրկին փաստեց մեր հայեացքների միասնութիւնը:

Նորին Սրբութիւն Գարեգին Ա.Կաթողիկոս արժանաւոր յաջորդն էր մեծ կաթողիկոսներ Գէորգ Զ-ի, Վազգէն Ա-ի եւ այլոց: Նորին Սրբութիւն Գարեգին Ա. Կաթողիկոսի գործերն ու սխրանքները արժանաւորապէս կը գնահատուեն հայ ժողովրդի կողմից եւ բոլոր նրանց, ովքեր անձամբ ճանաչում էին իրեն:

Մենք կրկին անգամ բերում ենք մեր անկեղծ ցաւակցութիւնները ողջ հայ ժողովրդին:

Մենք վեր ենք առաքում մեր աղօթքները, որպէս զի Տէրը հանգստութիւն պարգեւի նրա հոգուն՝ այնտեղ, որտեղ գտնւում են Հայ Առաքելական Եկեղեցու մեծ եւ փառապանծ Հայրապետները:

ՆՈՒԻՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆՆԵՐԸ

Վանական մը, իր հեզահամբոյր բարեպաշտութեամբ, կարճ ժամանակի մէջ նուաճեց հոգեւոր իշխանութեան բոլոր աստիճանները եւ եղաւ թեմակալ առաջնորդ նահանգի մը:

Ուրիշ բարեպաշտ վանական մը, նկատելով իր միաբանակցին այս արագասլաց վերելքը եւ ամէն աստիճանի տուչութենէ ետք կրած նկարագրի փոփոխութիւնը, գրեց հետեւեալ երկտողը, այսպէս սկսելով.

- Հոգեւոր եղբօրս Տ. Գարեգինին, բոցավառ սարկաւագին, ջերմեռանդ աբեղայինէ, երախտամոռաց վարդապետին, անտրամադիր եպիսկոպոսին եւ սառնարիւն արքեպիսկոպոսին եւ շահադէտ առաջնորդին:

«Մանրավէպեր»
էջ 68

ՎԱՐԴԱՆ Ա. ՔՀՆՑ. ՏԻՒԼԿԷՐԵԱՆ

digitised by A.R.A.R.@